

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

Niilo Kustaa Malmberg — johtajan asema herätysliikkeessä

1. Johdanto

Olen ottanut tehtäväkseni käsitellä aihetta ”Johtajan asema herätysliikkeessä”. Päädyin siihen ajatellen tämän tilaisuuden päähenkilöä, Nils Gustav Malmbergia, joka on minua pitkään kiinnostanut. En kuitenkaan puhu pelkästään hänestä, vaan yritän jäsentää aihetta yleisemmästä näkökulmasta, siis kosketellen muitakin uskonnollisia johtajia kuin juuri häntä. Enkä vain uskonnollisia kansanjohdajia. Viittaaan myös maallisen laidan kansanjohdajiin, tosin lähinnä vertailumielessä.

Uskonnollinen herätysliike on jos mikä kansanliike. Sitä se on erityisesti alkuvaiheissaan. Herätys leviää laajoihin kansalaispiireihin ja saa herätykseen liittyneet tuntemaan vahvaa yhteenkuuluvaisuutta. Pitkälti samoin tapahtuu poliittis-yhteiskunnallisissa kansanliikkeissä. Niiden kesken löytyy yhtäläisyyttä, mutta löytyy myös niin merkittäviä ja osin itsestään selviä eroja, ettei niitä kannata ruveta lähemmin luettelemaan. Vertailuainekseksi kelpaavat piirteet tulevat esille edempänä.

Historiamme tuntee useita herätysliikkeitä. Pääsuuntauksia on viisi: herännäisyys, evankelisuus, les-tadiolaisuus, Länsi-Suomen rukoilevaisuus ja uuspietismi. Mittasuhteiltaan vähäpätöisempiä liikkeitä on miltei lukemattomia. Poliittisia kansanliikkeitä on niitäkin monta. Varhaisin suurista poliittis-yhteiskunnallisista kansanliikkeistä on suomalaisuusliike, fennomania, 1800-luvun jälkipuoliskolla, ja sitä seurasivat aikanaan vaikkapa lapuanliike 1930-luvun alkutaitteessa ja uusvasemmisto 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla. Kaikille näille on yhteistä vahva sitoutuminen henkilöauktoriteettiin liikkeitten alkuvaiheessa. Alussa on yksi, joka sitoo ja päästää. Herätysliikkeiden osalta tällaisina valtakunnallisen tason henkilöauktoriteetteina voidaan mainita ennen muita Paavo Ruotsalainen, F.G. Hedberg, Lars Leevi Laestadius ja Henrik Renqvist, poliittis-yhteiskunnalliselta puolelta vaikkapa J.V. Snellman, Lauri Kivekäs, Vihtori Kosola ja Taisto Sinisalo. Kaikista heistä saatetaan sanoa, että kenet he korottivat, hän oli korotettu, ja kenet he löivät maahan, hän maahan jäi.

2. Malmberg ja Paavo Ruotsalainen

Nils Gustav Malmberg oli hänkin kansanjohdaja, uskonnollisen herätysliikkeen, herännäisyyden, karismaattinen johtohahmo. Siihen asemaan hän nousi 1840-luvun puolimaissa. Se asema oli todella vahva, aivan uskomattoman vahva. Hänen puoleensa ei kääntynyt vain uskonnollisissa kysymyksissä, vaikka niiden osalta hänen auktoriteettinsa oli kaikkein ehdottomin. Malmbergilta kyseltiin neuvoja myös perheasioissa ja tavallisissa arkisissa ongelmissa, vieläpä taloudellisissa kysymyksissä. Hän järjesteli avioliittoja ja puuttui jopa horjuvaan järjestyksenpitoon, meneillään kun oli hurja puukkojunkkariaika. Malmbergia kunnioitettiin, pelättiin, mutta myös rakastettiin. Häneen kohdistui suoranaista henkilöpalvontaa, vaikka Malmberg ei koskaan noussut mahtavan herännäisyysjohtajan Paavo Ruotsalaisen, liikkeen perustajan, verroille. Paavo Ruotsalaisen ote oli kantanut

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

kautta koko maan, Malmbergin varjo kattoi vain eteläisen Pohjanmaan. Siinä vaiheessa kuitenkin valtakunnallisen yhtenäisyyden aika oli liikkeessä jo ylipäättään ohi. Sen jälkeen kun kirkko ja valtiojohto huomasi, että oikeudelliset toimet heränneitä vastaan vain kasvattivat näiden lukua, ne vähitellen luopuivat rankaisulinjasta. Ulkoisen paineen hellittämisestä oli seurauksena sisäinen hajaannus. Yhtenäinen valtakunnallinen johto heikentyi, paikalliset keskeishahmot vankistivat otettaan omilla alueillaan. Paavo Ruotsalaisen jälkeen häntä seuraavista aluesidonnaisista johtajista N.G. Malmberg oli mahdikkain. Häntä lähelle, vaikkakaan ei aivan samalle tasolle, kohosi vain Jonas Lagus Kalajokilaaksossa. Muut jäivät heistä kauas taakse.

Keskeinen ja kiinnostavakin kysymys kuuluu, miksi juuri Malmberg kohosi ensimmäiseksi vertaisensa joukossa. Oliko herännäisyyden aikaisempi suuri henkilöauktoriteetti Paavo Ruotsalainen jotenkin luovuttanut nimenomaan hänelle manttelinsa? Näin on mahdollista asettaa kysymys, koska juuri samoihin aikoihin Paavo Ruotsalaisen tähti laski, hän kun ei enää kyennyt sairaalloisuutensa ja kivulaisuutensa vuoksi tekemään pitkiä matkoja ja pitämään yllä mainettaan Savosta kaukaisella Pohjanmaalla. Tätä tietä ei selitystä kuitenkaan saada. Ruotsalaisen ja Malmbergin välit kylmenivät 1840-luvun loppuvuosina. Heikkenevä, mutta vallastaan yhä kamppaileva Ruotsalainen kadehti kovin Malmbergin mahtiasemaa. Ruotsalainen kielsi järjestämästä enää suuria massaseuroja, koska katsoi niiden olevan turmiollisia uskoville sieluille. Niin kauan kuin hän itse kykeni joukkokokouksiin osallistumaan, hän ei suhtautunut niihin yhtä torjuvasti.

3. Malmberg ja Lapua, hengellinen ja poliittinen johtajuus

Nils Gustav Malmberg ei siis lainannut auktoriteettiaan Paavo Ruotsalaiselta niin kuin tekivät eräät Savon kulman paikallisjohtajat. Hän hankki sen harteilleen itse. Auttoiko kenties Lapua häntä tässä, hän kun oli laajan ja suhteellisen varakkaan Lapuan emäseurakunnan apulaispappi ja kierteli pitämässä vuorollaan saarnoja sen lukuisissa kappeleissa? Lapualla itse asiassa todistettavasti oli tällaista nostetta ainakin myöhemmin, sillä toinen lapualainen kansanjohtaja, maanviljelijä Vihtori Kosola, sai kiittää nimenomaan Lapuaa siitä, että hän nousi pitäjältä nimensä saaneen Lapuanliikkeen johtajaksi ja sivuutti Lapuan entisestä kappelista, Ylihärmästä, kotoisin olleen kilpailijansa, kirjailija ja päätoimittaja Artturi Leinosen. Tulevan kommunismin vastaisen kansanliikkeen kotipaikka määriteltiin ensi kerran jo maaliskuun loppupäivinä 1918, jolloin Lapualla vietettiin Matti ja Ilmari Laurilan, isän ja pojan, sankarihautajaisia. Laurilat olivat johtaneet kotipitäjäänsä kahta komppaniaa 16. maaliskuuta 1918 Länkipohjan taistelussa, jossa kyseiset komppaniat valkoisten keihäänkärkenä mursivat suurin tappioiden punaisten puolustuksen ja avasivat tien Tampereelle. Samalla he kohottivat Lapuan nimen kunniapaikalle valkoisen Suomen tietoisuudessa. Kirjailija Ilmari Kianto sepitti hautajaisiin 19.3.1918 päivätyn juhlarunon, joka alkoi näillä säkeillä:

”Se on Lapua, joka latua näyttää
Se on Lapua, joka johdattaa.
Se on Lapua, joka kalpaa käyttää
Ja Suomen joukkoja kannustaa.”

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

Tämän jälkeen oli selvää, että kommunisminvastaisen kansanliikkeen luonnollinen kotipaikka oli Lapua ja ettei lapuanliikettä voinut johtaa kukaan muu kuin lapualainen talonpoika.

Näin oli laita myöhemmin. Nils Gustav Malmbergin aikoihin Lapualla ei ollut tällaista nostetta, ei positiivista kaikua ylipäätään - päinvastoin, suurpitäjä oli pahamaineisen puukkojunkkaririehunnan keskus. Se oli tunnettu kautta maan tiheään tehdyistä henkirikoksistaan, ei niinkään muista aikaansaannoksistaan. Aluetausta ei siis vähimmäskään määrin kammennut Malmbergia ylöspäin. Mikä sen teki?

Hän teki sen itse, omalla persoonallisuudellaan, henkisillä lahjoillaan. Poliitikassa saattoi kohota johdopaikoille senkin lajin henkilö, jolta puuttui kykyä julkiseen esiintymiseen. Poliittinen ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen on luonteeltaan enemmän kirjallista ja rakenteeltaan organisoitua kuin hengellinen johtaminen. Poliittinen johtaja voi saada äänensä kuuluviin ja niittää mainetta kirjoituksillaan niin kuin teki esimerkiksi J.V. Snellman. Hengelliselle johtajalle pelkkä kirjallinen viestintä ei riitä eikä hänen ulottuvillaan ollut vallankaan tuohon aikaan hallinnollisia eikä juuri lehdistönkään tarjoamia kanavia, joita pitkin lähettää viestejä suurille ihmismäärille. Usko tulee kuulemisesta, ilmoittaa vanha havainto; sanoma siis välittyy puhujalta kuulijalle. Hengellisen karismaatikon on osattava puhua, pitää saarnoja ja pitää sellaisia saarnoja, jotka kumpuavat sydäimestä ja jotka syvästi koskettavat ihmistä. Uskonnollisen kentän päämiehen on kyettävä suullisen esiintymisen kautta sekä herättämään ihmisiä että lohduttamaan heitä. Malmberg sen osasi, hän täytti ehdot tavalla, joita lienee vaikea ylittää. Aikalaistensa yhtäpitävän todistuksen mukaan hänen veroistaan hengellistä puhujaa ei ollut koskaan ollut eikä ehkä koskaan tulisikaan. Juuri tässä suhteessa hänen maineensa kasvoi sellaisiin, tavalliset rajat ylittäviin psyykkisiin ulottuvuuksiin, että pelkkä hänen näkemisensä tai hänen askeliensa erottuminen korviin laukaisivat voimakkaita reaktioita ihmisissä. Kirkkokansan tarvitsi vain havaita hänet nousemassa saarnastuoliin, kun jo täysistä penkkiriveistä alkoi kantautua nyyhkytystä. Malmberg joutui monesti kesken saarnansa tylysti hillitsemään liikutuksesta äänekäästi tyrskähtelevää kuulijakuntaa. Hänen ilmaisunsa on kuvattu sisältäneen vahvaa persoonallista, elämyksellistä voimaa, niin jykevää ja osuvaa, että se tempasi kuulijat heti alkusanoista lähtien mukaansa, sai heidät eläytymään puheen johdatteluihin ja pysymään mukana loppuun saakka. N.G. Malmbergin kyvykkyyttä kuvaa osuvasti se vanha kuuluisa anekdootti, jossa hänen poikansa, mielestään juuri loistavan seurapuheen pitänyt Vilhelmi Malmivaara kysyi isänsä aikalaiselta Juho Malkamäeltä: "No, oliko pojassa sama henki kuin isässä?" "Kyllä oli", vastasi Malkamäki, "mutta vähääsemäs määräs."

4. Malmberg nosteessa

Viime kädessä tämä ominaisuus – ilmiömäinen kyky vaikuttaa sanankuulijoihin - nosti Nils Gustav Malmbergin ohi muiden etevien herännäispappien, joiden heidänkin mainitaan osanneen saarnata. Tarkoitetaan F.O. Durchmania Ylistarossa, C.G. von Esseniä Ylihärmässä ja Antero Ingmania Alahärmässä, kaikki Malmbergin lähimpiä työ- ja aatetovereita sekä uskotuimpia perheystäviä. Malmbergin vierailut Yli- ja Alahärmän sekä Nurmon kappeleissa ja hänen saarnavuoronsa Lapuan kirkossa vetivät säännöllisesti tempelit täyteen väkeä. Samoin ei välttämättä tapahtunut muiden mainittujen saarnatessa. Se teki tietenkin kipeää vallankin, kun Malmbergin mahtiasema tuli näyttävästi

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

esille erilaisissa suurseuroissa ja väenkokouksissa, joissa ihmiset tungeksivat parvena hänen ympärillään mutta jättivät hänen kollegansa rauhaan ja heidän ympärilleen tyhjää tilaa. Valta turmelee, sanotaan ja epäilemättä valta turmeli myös Malmbergia ainakin siinä suhteessa, että hän saattoi sortua loukkaavaan ylimielisyyteen virkaveljiinsä nähden. Niin oli käynyt myös Paavo Ruotsalaisen, hänen erityisesti, sillä hän tokaisi helpolla jopa korkeasti oppineille papeille, eikä vain kaltaisilleen kansanihmisille, jotakin hyvin nöyryyttävää ja nolaavaa ja teki sen ilman, että nämä uskalsivat antaa takaisin edes vähäisellä mitalla, samanveroisesta puhumattakaan. Ainoa mahdollisuus oli vaieta tai lyödä asia leikiksi. Suuren päämiehen vihoihin ei ollut hyvä jäädä. Paavon mahtavuuden aikoina vain yksi mies uskalsi nousta julkisuudessa häntä vastaan ja antaa sanan sanasta. Hän oli Suomen oloja entuudestaan tuntematon ruotsinmaalainen maallikkosaarnaaja Carl Olof Rosenius, joka kuuluissa Histan häissä Espoossa heinäkuun alussa 1843 arvosteli ankarasti Paavo Ruotsalaisen armonkäsitystä, hänen käytöstään ja pappien suurta nöyryyttä hänen, savolaisen karkean talonpojan, edessä. Tuo kiivas yhteenotto antoi pontta F.G. Hedbergin kriittisille ajatuksille ja johti siihen, että Hedberg kolmisen viikkoa myöhemmin virkaanasettajaisissaan Pöytyällä julkisti Roseniuksen ajatuksia myötäilevän oppinsa, joka sittemmin johti hänen erottautumiseensa herännäisliikkeestä.

5. Malmbergin alasajo

Mutta takaisin Nils Gustav Malmbergiin, jonka asema eteläisellä Pohjanmaalla vastasi pitkälti Paavo Ruotsalaisen aikaisempaa johtoasemaa herännäisyyden koko maan kattavassa verkostossa. Kuitenkin Nils Gustav Malmberg kaatui. Hänet suistettiin valtaistuimeltaan ja lyötiin maahan saakka. Se tapahtui 1850-luvun alkuvuosina. Siitä notkosta hän kyllä nousi, mutta entistä mahtiaan hän ei enää saavuttanut. Kysymys kuuluu, mikä hänet sorti. Mikä voima saattoi valloittaa ja murskata näin väkivahvan linnoituksen?

Valtaisa kansansuosio nauttivien johtajien sortumiseen saattaa olla monenlaisia syitä. Ajat muuttuvat ja samat taidot ja samat konstit eivät enää pure uusissa olosuhteissa, vaan vievät turmioon. Suomen suurimmaksi ylioppilaspoliitikoksi mainittu varatuomari Lauri Kivekäs, aikansa ylioppilasnuorison ehdoton idoli ja palvottu nuoren fennomaanipolven sankari, päätti 1880-luvulla pyrkiä valtiopäivämieheksi porvarissäädystä niittäkseen valtiosaleissa samanlaisia laakereita kuin nuorison keskuudessa opiskeluaikoinaan. Se onnistui häneltä, hänet valittiin valtiopäiville, mutta kun hän siellä astui puhujapöytänsä ja antoi äänensä kaikua, hän saikin kuin kylmän jäätävän suihkun niskaansa. Porvarit naureskelivat hänen epäilemättä taiturimaiselle esiintymiselleen, asiallisessa suhteessa se ei heihin vähimmäskään määrin tehonnut. Porvarissäädyn enemmistö kuului ruotsinmielisiin; oli naivia kuvitellakaan sen enemmistön murtamista pelkin puhein, olivat ne sitten miten loistokkaita hyvänsä. Kivekäs epäonnistui surkeasti ja hänen elämänsä kääntyi alamäkeen, jonka vierteitä hän ei enää kyennyt kipuamaan ylös.

Toinenkin fennomaanisuus koki hieman samansuuntaisen kohtalon. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, yksi kolmesta suomalaisella sukunimellä aateloidusta fennomaanista, nousi suomenmielisten kiistattomaksi johtajaksi heti J.V. Snellmanin jälkeen. Edeltäjänsä tavoin hän sitoutui poliittiseen liittoon keisarivallan kanssa. Snellman oli ollut keisari Aleksanteri II:n luottomies ja saanut hänen avullaan

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

läpi kuulun vuoden 1863 kieliasetuksen, joka teki suomen kielestä 20 vuoden odotusajalla tasavertaisen ruotsin kielen kanssa. Koskinen jatkoi samaa linjaa ja fennomaanit menestyivät hyvin. He perustivat suomenkielisiä kouluja, heitä valittiin korkeisiin virkoihin ja heitä nimitettiin senaattoreiksi. Sitten ajat muuttuivat. Helmikuun manifestilla 1899 alkoivat sortovuodet, Suomen autonomiaa ryhdyttiin kaventamaan kovalla kädellä. Se synnytti maassa ankaraa kuohuntaa, mutta Yrjö Koskinen seurasi järkkymättä entistä lippuaan. Hän ei vastustanut sortotoimia vaan kannatti myöntöväisyysslinjaa, joka hänen nähdäkseen oli viisain ratkaisu ja kansan etujen mukainen. Fennomaanit miehittivät ne virkapaikat, joista ruotsinkieliset ja passiivisen vastarinnan kannattajat erotettiin. Se ei voinut kostamatta tapahtua. Koskinen sai vastaansa aktiivista tai ainakin passiivista vastarintaa suosivien hehkuvan vihan. Hänen vuonna 1903 tapahtunut kuolemansa säästi hänet ikävämmiltä seuraamuksilta. Entisen mahtajan maineensa hän joutui viemään hautaan mukanaan, jälkimaailmalle se ei kelvannut.

Vihtori Kosolan poistuminen historian näyttämöltä piti sisällään samoja aineksia. Pohja petti hänen altaan 1932 Mäntsälän kapinassa, jonka hallitus kukisti alkuunsa. Kosola lähipiireineen oli luottanut oikeistoradikalismiin voittoaaltoon Euroopassa, mutta veikannut väärää hevosta. Suomessa eduskuntavaltaa kavennettiin vain kommunistisen puolueen kieltämisellä, ei muuten. Mäntsälän kapinan jälkeisissä muuttuneissa oloissa jättiläinen kutistui, kansanjohtajuus vaihtui nimelliseksi päämiehisyydeksi Isänmaallisessa Kansanliikkeessä, joka oli vain varjo Lapuanliikkeestä.

Kävikö siis N.G. Malmbergin jotenkin samoin? Muuttuiko maailma ja riisti ponnistuspuhjan hänen altaan vai erehtyikö hän kenties opillisesti väärille urille, sellaisille urille, joita sanankuulijat eivät hyväksyneet? Näin ei tapahtunut. Malmberg oli se, joka päätti opista, ei kukaan Etelä-Pohjanmaalla hänen yläpuolellaan. Sitä paitsi oppi ei näytellyt herännäisyydessä keskeistä osaa, ei ainakaan sillä tavoin kuin F.G. Hedbergillä, jonka käsityksen mukaan armo piti rohkeasti ottaa vastaan, kun kerran Kristus oli syntiset lunastanut. Herännäisyydessä oli olennaista tunneperäinen armon ikävöinti, ei sen järkisidonnainen omistaminen. Sellaisena se ei ollut opillisille kiivailuille erityisen altis. Myöskään olojen muutos ei selitä Malmbergin kaatumista muutoin kuin ehkä hänen vastustajiensa vaihtuneitten tavoitteiden kautta. Herännäisyys oli eteläisellä Pohjanmaalla laajentumassa, ei taantumassa hänen kukistumisensa aikoihin, siis 1850-luvun alussa.

Virallisen aikalaisselityksen mukaan Malmberg repi kuin repikin itse riekaleiksi oman valtikkansa. Hänen turmiokseen koitui hänen synnillinen elämänsä, juopottelu ja naisseikkailut. Väitteet näistä rikkeistä perustuivat huhuihin, jotka hänen kollegansa, kappalainen Carl Gustaf von Essen vakuutti tosiksi "täydellisellä varmuudella" Malmbergille 27. tammikuuta 1852 osoittamassaan kirjeessä, joka kymmenin jäljennösin levitettiin tiedoksi toisille herännäispapeille ja jopa kirkon johdolle. Mitään muuta vähänkään kelvollista todistetta näiden huhujen paikkansapitävyydestä ei koskaan esitetty, ei edes uskottavantuntuista vihjausta. Pappeihin tämä taitavasti johdettu kampanja kuitenkin tehoi. He erosivat liikkeestä ja palasivat nöyrinä ja katuvaisina tuhlaajapoikina Turun piispallisen paimensauvan ohjaukseen. Kansa ensityrmistyksessään loitontui myös, mutta sitten ihmiset rauhoittuivat ja ryhtyivät sitten kyselemään todisteiden perään. Kukaan ei tuntunut tietävän väitetyistä rötöksistä ennestään mitään. Kun todisteita ei sitten mistään löytynyt ja kun papiston irtautuminen

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

herätti pahoja epäilyjä kateudesta ja kirkon suosion tavoittelusta, Lapuan ja lähikappaleiden heränneet palasivat Malmbergin luokse. He tekivät niin yksinkertaisesti siksi, etteivät uskoneet huhuihin. Herännäisyyden leviäminen kuitenkin tyrehtyi ja etäämpänä Lapuasta se selvästi taantui.

Jos huhut olivat täysin perättömiä ja niin kuin näyttää ja Ylihärmän kappalaisen Carl Gustaf von Essenin liikkeelle laskemia, Malmberg ja hänen myötään koko liike oli joutunut kerrassaan pirullisen juonittelun uhriksi. Ilmeisesti kävi niin, että von Essen puhutteli kahden kesken Malmbergin kuolemansairasta ensimmäistä vaimoa Amandaa, joka oli todistettavasti mustasukkainen miehestään ja luuloharjojen vainoama. Nämä Amandan harhat von Essen sitten esitti totena kollegoilleen ilmoittamatta kuitenkaan heillekään tietojensa tarkkaa lähdettä. Lievin mahdollinen tulkinta olisi se, että von Essen ainakin jossakin määrin uskoi sairaan vaimon puheita. Se selittäisi, miksi hän vakuutti kirjeessään Malmbergille tietävänsä täydellisellä varmuudella, että huhut ovat tosia. Tämän tulkinnan mukaan hän olisi saattanut otaksua, että Malmberg sortuisi tunnustuksiin tai – mihin hän usein kirjeissään kuin sitä toivoen viittasi – tekisi huhujen musertamana epätoivoissaan itsemurhan. Olisipa vaihtoehdoista toteutunut kumpi hyvänsä, seuraus olisi ollut se, että von Essen olisi astunut Malmbergin saappaisiin. Malmberg kuitenkin kiisti jyrkästi ja suunniltaan raivostuneena syytökset, joihin myös kirkollinen johto suhtautui vähintäänkin epäuskoisesti ja von Essenin vilpittömyyttä vahvasti epäillen. Sen vuoksi arkkipiispa Bergenheim rajoittui vain moitteisiin ja kehotuksiin vaelluksen tarkasta vaarinotosta mutta pidättyi rangaistuksista ja syytösten lähemmästä tutkimisesta. Siihen tuo kolkko manööveri pysähtyi.

Tällainen asiointila aiheutti erittäin oudon ja työläästi tajuttavan jälkinäytöksen. Runsaat 20 vuotta Malmbergin kuoleman jälkeen von Essen kirjoitti Biografiseen nimikirjaan Malmbergista pienoiselämäkerran, jossa avoimesti viitasi tämän synnilliseen elämään ja antoi hänestä muutenkin negatiivisen kuvan. Kuten Wilhelmi Malmivaara, vuonna 1858 edesmenneen Nils Gustavin poika lehdistä ihmetteli, oli todella merkillistä, että niin viheliäisestä ihmisestä kuin N.G. Malmberg tuon elämäkerran valossa näyttäytyi, ylipäätään kirjoitettiin teoksessa, johon oli koottu artikkeleita pelkästään maineikkaista ja kaikin puolin ansioituneista kansalaisista. Miksi siis von Essen menetteli näin? Nuo erikoislaatuiset muistot sanat kirjoittaessaan von Essen oli teologian professori Helsingin yliopistossa. Kuitenkin hän katsoi välttämättömäksi häpäistä kaukana Pohjanmaalla aikoja sitten kuollutta ja kuopattua apulaispappi N.G. Malmbergia, josta tuskin Helsingin tasolla enää paljon muistettiin.

Ensiksikin on lähdettävä siitä, että von Essen halusi alun perinkin ennen muuta suistaa Malmbergin jalustaltaan. Se vain ei ollut kovin helppoa. Poliittinen johtaja voidaan erottaa juntaamalla päätöksentekoelein, mikä se sitten onkin, johtokunta, hallitus tai yleinen kokous. Hengellistä johtajaa, jonka asema perustuu pelkästään persoonalliseen auktoriteettiin, ei voida murskata tällä tavoin. On meneteltävä toisin. Ainoa tehokas keino on mustata karismaatikon maine, leimata hänet kansan silmissä arvottomaksi. Sitä keinoa von Essen käytti eikä ollut sillä tiellä viimeinen jollei ensimmäinenkään.

6. Maine, kateus, tuomio

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

Muutamia vuosia aikaisemmin oli tehty hyvin samantyyppinen teko olkoonkin, että se oli kohdistunut kirjailijaan, ei siis poliitikkoon eikä hengelliseen johtajaan. August Oksanen -Ahlqvist, Suomen kielen ja kirjallisuuden professori Helsingin keisarillisessa yliopistossa, löi karkeasävyisessä arvostelussaan lyttyyn vuonna 1870 ilmestyneen Aleksis Kiven romaanin Seitsemän veljestä ja pilkkasi vielä törkeänlaatuisin sanankääntein kirjailijaa itseään. Toisin kuin henkisesti vahva ja ystävien tukema Malmberg, yksinäinen ja syrjään vetäytyvä Aleksis Kivi murtui. Tuo ruhjova isku pahensi Kiven alkoholismia, heikensi hänen mielenterveyttään ja joudutti hänen vajaata kahta vuotta myöhemmin tapahtunutta kuolemaansa. Mutta vielä kirjailijan poismenon jälkeenkin August Oksanen-Ahlqvist antoi vihansa piiskan viuhua vainajan muiston yli. Hän kirjoitti: "Ei Aleksis Kivi ollut mitään, pelkkä viinan juoja vain." Tämä teko heitti niin mustan varjon Seitsemän veljeksensä päälle, että vasta 1890-luvulla eli kaksi vuosikymmentä myöhemmin kirjan ansiot myönnettiin ja Kiven arvo suurena kirjailijana tunnustettiin.

Ei mikään ole niin häilyväistä kuin kansansuosio, opettaa vanha kreikkalainen sananlasku. Loppujen lopuksi lienee niin, että vain vähemmistö karismaattisista kansanjohtajista on kokenut arvokkaan lopun ja säilyttänyt asemansa rikkumattoman ehyenä elämänsä päättymiseen saakka. Enemmistö on kokenut jonkinmoisen romahduksen, kokenut sen ennemmin tai myöhemmin. Tämä on sikäli ymmärrettävää ja inhimillistä, että jonkun lähimmäisemme menestys synnyttää meissä ihmisissä väistämättä polttavaa kateutta, joka etsii purkautumistietään. Mitä ihaillumpi mielipidejohtajan asema on, mitä suurempaa mainetta ja arvontantoa hän nauttii, sen vähäisempi virhe, erehdys tai horjahdus riittää aseeksi, joka teroitetaan tappavaksi astaloksi ja käännetään häntä vastaan. Erityisen herkkiä kääntymään tilaisuuden tullen ovat ne, jotka katsovat menestyneen enintään vertaisekseen eli henkilöksi, jonka ehdot ja edellytykset ovat korkeintaan samanlaisia kuin omat ehdot ja edellytykset. Sellaisen menestystä on kaikkein vaikeinta niellä. Se pitää näet sisällään väitteen, että 'minä olen huonompi kuin hän. Hän on minua lahjakkaampi ja viisaampi'. Sitä ei voi sietää. Ihmisen itsetunto vaatii, että se syytös ja se väite on todistettava vääräksi.

August Ahlqvist-Oksanen, runoilijana itsekkin kohtuullisesti menestynyt, ei halunnut tunnustaa opintonsa kesken jättäneen ylioppilaan Aleksis Kiven saavutusta paremmaksi kuin omiaan. Hänen, August Oksanen-Ahlqvistin, suomen kielestä väitelleen professorin ja suomen kielen jatkuvan ankaran puutarhurin, olisi pitänyt tehdä se työ, jonka Kivi teki. Ahlqvistille suomen kielen vaaliminen ja uudistaminen kuului jo viran perusteella, ei kenelle tahansa maaseudun kouluttamattomalle kasvatille. Kiven työtä hän ei enää voinut saada nimiinsä, mutta siitä lankeavan kunnian hän tahtoi Kiveltä riistää ja siinä myös onnistui. Sama tapahtui muutettavat muuttaen Malmbergin kohdalla. Carl Gustaf von Essen, aatelismies ja oppineeksikin mainittu pappi, ei voinut tunnustaa kollegaansa Nils Gustav Malmbergiä paremmakseen, vielä niin paljon paremmakseen, kuten vallitseva todellisuus tuntui todistavan. Hänestä, C.G. von Essenistä, olisi pitänyt kasvaa Pohjanmaan herännäisyyden tukipylväs, ei Malmbergista, halvan kappalaisen pojasta. Oman huonommuutensa torjuakseen ja ehkä myös omantuntonsa kiusalliset muistutukset sammuttaakseen von Essen teki sen minkä teki: leimasi Malmbergin irstailijaksi ja ponnistautui mustaamaan tämän mainetta vielä kauan hänen kuoltuaankin. Näin hän August Oksanen-Ahlqvistin tavoin jätti itsestään historiaan todistuksen, joka osoitti tuon taannoisen kiihkeän operaation Lapuanjoen varsilla piinanneen häntä vanhuuteen saakka.

HERÄTTÄJÄ-YHDISTYS
PL 21, 62101 LAPUA
Puh. (06) 433 5700
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

*Professori Heikki Ylikankaan juhlaesitelmä
Niilo Kustaa (Nils Gustaf) Malmbergin 200-vuotisjuhlissa
Wanhassa Karhunmäessä Lapualla 18.2.2007*

7. Historian tuomio ja lopullinen totuus

Historiaan kannattaa tässä lopuksi viitata muutoinkin. Mikään ei näytä olevan salattua muutoin kuin tullakseen julki. Aikojen saatossa mitataan kunkin todellinen painoarvo. Siinä on se kuuluisa historian tuomio, jolla ei tarkoiteta tutkijain saamia tuloksia vaan jälkimaailman niiden perusteella teemmää moraalista arviota menneisyyden ihmisten teoista. Se lankeaa väistämättä aina. Tuossa lopullisessa jälkimaailman roomalaisessa vaa'assa Nils Gustav Malmbergin vaakakuppi on kohonnut, C.G. von Essenin painunut. Siinä on käynyt aivan samoin kuin Aleksis Kiven ja August Oksanen-Ahlqvist välisessä mittelössä. Viimeksi mainittu on jäänyt historiaan Aleksis Kiven ankarana arvostelijana, ei muista aikaansaannoksistaan. Miltei samoin on von Essenin ja Malmbergin välisen konfliktin laita. Historian lahjomattomaksi mainittu tuomio on langennut Malmbergin eduksi. Hänestä on kirjoitettu kirjoja, häntä on muistettu juhlatilaisuuksin ja seminaarein ja muistetaan yhä. von Essen on vajonnut unohduksiin, mutta hänen osaltaan on sentään toivoa paluusta kansakunnan historialliseen tietoisuuteen. Kovaa tutkimustietoa von Essenin osuudesta Malmbergin kukistamiseen on ollut tarjolla vasta niin lyhyen aikaa, että se ei ole ehtinyt välittyä alan yleisteoksiin ja oppikirjoihin. Kerran niin tapahtuu. Silloin C.G. von Essen ottaa paikkansa August Oksanen-Ahlqvistin rinnalla, häntä ehkä vain hiukan alempana.